

Pisanka wielkanocna

Pisanka należy do głównych symboli wielkanocnych obok baranka, palmy, zajączka, rzeżuchy. Nie zawsze była związana z obchodami świąt wielkanocnych. Pojawiła się bardzo dawno temu i symbolizowała wiele różnych rzeczy. Jajko pojawia się w większości kultur w mitach o powstaniu wszechświata. Najstarsze pisanki pochodzą z terenów Mezopotamii. Zwyczaj malowania jajek znany był w starożytnym Egipcie i w czasach cesarstwa rzymskiego, wspominają o nim Owidiusz, Pliniusz Młodszy i Juwenalis. Były symbolem ożywienia przyrody na wiosnę. Według mitologii germańskiej, jajka znosił zając, jako zwierzę poświęcone bogini Osterze. Pisankę włączono do elementów symboliki wielkanocnej w procesie chrystianizacji. Obecnie pisanki wykonuje się przed Wielkanocą. Mają symbolizować rodzącą się do życia przyrodę, a w chrześcijaństwie dodatkowo nadzieję wynikającą z wiary w zmartwychwstanie Chrystusa.

Pisanka to ogólna, zwyczajowa nazwa jaja (zwykle kurzego, ale także gęsiego czy kaczego) zdobionego różnymi technikami. Według Słownika języka polskiego PWN pisanka to «jajko barwione lub malowane na Wielkanoc». Posiada kilka synonimów takich, jak kraszanka, drapanka, jajko malowane, jajko rysowane,

W Encyklopedii staropolskiej Zygmunta Glogera czytamy:

„Pisanki, zwane także piskami i kraszankami, jaja malowane na Wielkanoc. O malowaniu jaj w starożytności mamy już wzmianki w dziełach Owidjusza, Plinjusza i Juwenala.

Zwyczaj barwienia jaj wielkanocnych w Polsce jest prawdopodobnie tak dawny, jak wprowadzenie wiary chrześcijańskiej. Wincenty Kadłubek, biskup krakowski, w kronice swojej z początku w. XIII mówi: 'Polacy z dawien dawna byli zawistni i niestali, bawili się z panami swymi jak z malowanemi jajkami (pictis ovis)'. Wyrażenie to Kadłubka jest ciekawe, dowodzi bowiem, że nie tylko zwyczaj malowania jaj wielkanocnych był już w wieku XIII powszechny w Polsce, ale i zabawa z nimi, zwana dziś „na wybitki”, „w bitki”, w której dwaj przeciwnicy uderzają swoje pisanki jedna o drugą, a który stłucze jajko przeciwnika, wygrywa takowe. Kadłubek, porównywając niestałość Polaków dla panujących książąt do zabawy z malowanemi jajkami, nie mógł dobitniej wyrazić swojej myśli. Zwyczaj malowania jaj wielkanocnych był powszechny w narodzie. Zajmują się tem dziś głównie dziewczęta. Farbują jaja w brezylii czerwonej i sinej, w odwarze z łupin cebuli, z kory dzikiej jabłoni, listków kwiatu malwy, kory olszowej, z robaczków, czerwcem zwanych, w szafranie, krokoszu i t. d. Rysują jajko rozpuszczonym woskiem, aby farba miejsc powoskowanych nie pokryła. Rysowanie zowią „pisanem”, stąd nazwa „pisanki”, tak jak dawnych 'dzbanów pisanych' czyli malowanych. Upowszechnione desenie mają swe nazwy od wzorów i podobieństw, rysują więc w gałązki, w drabinki, w wiatraczki, w jabłuszka, w serduszka, w dzwonki, w sosenki, w kogutki, w kurze łapki i t. d. Jako narzędzi do pisania używają szpilek, igieł, kozików, szydeł, słomek i drewnienek. Był stary zwyczaj taczania pisanek na mogiłach przy obchodzie pamiętki zmarłych i oddawania tych jaj potem dziadom. Starzy ludzie pamiętają go w Wilnie a i krakowska 'Rękawka' jest pamiętką tego zwyczaju naszych praocjów”.

Na ziemiach polskich najstarsze pisanki, pochodzące z końca X wieku, odnaleziono podczas wykopalisk archeologicznych w pozostałościach grodu na opolskiej wyspie Ostrówek. W Polsce malowanie jajek włączono do zwyczajów wielkanocnych, by ułatwić proces chrystianizacji.

Nazwa związana z techniką zdobienia

W zależności od techniki zdobienia, świąteczne jajka mają w Polsce różne nazwy:

Drapanki powstają przez drapanie ostrym narzędziem zewnętrznej barwionej powłoki jajka, technika spotykana głównie w Polsce i Austrii.

Kraszanki (zwane też malowankami lub byczkami) powstają przez gotowanie jajka w wywarze barwnym, dawniej uzyskiwanym wyłącznie ze składników naturalnych. Używano roślin, które pozwalały na uzyskanie różnych kolorów:

- ≈ brązowego (rudego) z łupin cebuli,
- ≈ czarnego z kory dębu, olchy lub łupiny orzecha włoskiego,
- ≈ żółtożółcistego z kory młodej jabłoni lub kwiatu nagietka,
- ≈ niebieskiego z płatków kwiatu bławatka,
- ≈ fioletowego z płatków kwiatu ciemnej malwy,
- ≈ zielonego z pędów młodego żyta lub listków barwinka,
- ≈ zaś różowego z soku z buraka.

Staropolskie pisanki polewano woskiem, rysowano nim wzór, a następnie gotowano jaja w wodzie z dodatkiem naturalnych barwników, na przykład łupin cebuli albo ochry.

Pisanki powstają przez rysowanie (dawniej: pisanie) na skorupce gorącym roztopionym woskiem, a następnie zanurzenie jajka w barwniku. Jako narzędzi do pisania używano szpilek, igieł, kozików, szydeł, słomek i drewniaków. Pisanki wykonywane w regionie Białegostoku wykonywane były albo bez narzędzi, poprzez nakrapianie wosku na jaja albo poprzez nanoszenie prostych elementów graficznych rozgrzanym końcem świecy. Zdarzały się też przypadki używania narzędzi takich, jak słomki, patyki, czy dętki z opon rowerowych.

Oklejanki (naklejanki) są przyozdobione sitowiem, płatkami bzu, skrawkami kolorowego, błyszczącego papieru, tkaniny, również nicią lub włóczką wełnianą.

Nalepianki powstają przez ozdabianie skorupki jajka różnobarwnymi wycinankami z papieru. Popularne była zwłaszcza w dawnym województwie krakowskim i w okolicach Łowicza.

Azurki, czyli pisanki azurowe, wykonywane są z wydmuszek jaj. Wydmuszka z nawierconymi wzorami jest malowana najczęściej farbą akrylową.

Wypiekane – pisanki niekiedy nie miały, poza kształtem, nic wspólnego z jajkiem. Wypiekano je, tak, wypiekano z ciasta piernikowego i przyozdabiano lukrem. Miało to miejsce w okolicach Koźła na Śląsku Opolskim.

Ciekawostką są pisanki zdobione laką i jaja Fabergé

Z tradycyjnych rosyjskich pisanek wywodzą się słynne jaja wielkanocne, wykonywane w końcu XIX w. przez petersburskiego jubilera Petera Carla Fabergé. Jajka wykonywane z kamieni półszlachetnych, łączonymi z metalami szlachetnymi, zdobione technikami jubilerskimi były wykonywane początkowo wyłącznie dla rodziny carskiej. Później wykonywano je również dla innych dostojników, a także powstawały imitacje, wykonywane przez inne firmy.

Innymi znanymi dziełami sztuki rosyjskiej, wywodzącymi się z ludowych pisanek, są jajka, lub częściej ich drewniane imitacje, pokryte czarną laką i zdobione miniaturowym malarstwem temperowym. Tak zdobione jajka wykonywano początkowo w Paliechu, miejscowości o starych tradycjach pisania ikon, obecnie wzorują się na nich twórcy ludowi i profesjonalni artyści z różnych regionów.

Oklejanka kurpiowska

Pisanka kaszubska

Tradycje wykorzystania pisanek

Malowidła na jajkach były kiedyś przede wszystkim znakami magicznymi, które miały chronić jego posiadaczy ich dom i obejście przed złymi duchami, urokami, czarami i chorobami.

W wielu kulturach jajo jest amuletem przeciw złym mocom i czarom. Znaki czynione na jajkach miały charakter magiczny, miały chronić domostwo przed złymi duchami, rzucaniem uroku, czarami i chorobami.

Szczególne znaczenie miał czas przesilenia wiosennego, kiedy to zakopywano naznaczone jajka pod progami obejść, budynków gospodarczych lub przed bramką do ogrodu.

Toczono jaja po ciele chorych i po grzbietach zwierząt, by były dorodne i zdrowe, rzucano jaja w ogień by gasiły ogień, gdy wybuchnie pożar, a wydmuszki kładziono pod drzewa w sadach, by obficie owocowały.

Na powitanie wiosny wyznawcy różnych kultur wydawali uczty, na których spożywano jajka. Dzielono się jajkami z bydłem, a skorupki rozsiewano ze zbożem w ziemię orną, by zapewnić wysokie plony. Skorupki jaj rzucane na dachy miały chronić zabudowania przed uderzeniem pioruna. W innych przekazach z tych skorupki rodziły się dobre duszki chroniące domowników przed złem. Bogata, różnorodna, czasem wewnętrznie sprzeczna jest symbolika jajka. W wielu kulturach uważano, że ma ono wspólny rytm ze światem i wszechświatem, ze Słońcem, Ziemią, siłą życiową, płodnością, odrodzeniem i zmartwychwstaniem.

Kojarzono je przede wszystkim z powrotem wiosny, poczuciem bezpieczeństwa, domem, gniazdem, ale także uważano za więzienie, z którego pisklę uwalnia się rozbijając dziobem skorupkę.

W wielu regionach Polski wciąż kultywowane są różne ciekawe obrzędy związane z jajkami. Na wschodzie przyjęte jest trzykrotne obchodzenie domostwa ze święconymi pisanekami, aby odegnać złe moce. W Wielką Niedzielę tradycja nakazuje zjeść jajko z kawałkami surowego chrzanu, który ma wypalić wszystkie grzechy, a wtedy siła bijąca z pisanki swobodnie przepłynie do ciała jedzącego. Nawet skorupkom przypisuje się wielką moc.

Pisanka miała niekiedy moc ochrony przed chorobami. Przed wschodem słońca, w Wielką Sobotę trzeba – uprzednio ugotowane w Wielki Piątek jajko – obrać ze skorupki i zalać źródlaną wodą w naczyniu ustawionym na wschodnim oknie, gdzie padną pierwsze promienie wschodzącego słońca. Tak właśnie przyrządzone lekarstwo miało zabezpieczać przed chorobami.

Dawniej zdobieniem jaj zajmowały się wyłącznie kobiety, mężczyźni wówczas nie wolno było wchodzić do izby. Jeśliby się tak zdarzyło, odczyniano urok, który intruz mógł rzucić na pisanki.

Tradycyjnie jajka święci się razem z innymi pokarmami w Wielką Sobotę. W czasie wielkanocnego śniadania to właśnie jajkiem dzielą się członkowie rodziny składając sobie życzenia. Uroczyste śniadanie w niedzielę wielkanocną poprzedza dzielenie się poświęconym jajkiem. Podobnie jak bożonarodzeniowy zwyczaj łamania się opłatkiem, jest wyrazem serdeczności i przyjaźni.

Pisanki były darem, który miał zapewnić osobie obdarowywanej siłę, zdrowie oraz powodzenie w sprawach miłosnych. Pisanki z wierszowanymi dedykacjami dziewczęta dawały chłopcom w dowód sympatii i miłości.

W czasie Wielkiej Nocy popularne były zabawy pisankami. Jedną z nich polegała na toczeniu jaj po naturalnej pochyłości gruntu. Wygrywała ta osoba, której pisanka potoczyła się najdalej. Drugą, nie mniej popularną zabawą, było uderzanie o siebie wierzchołkami dwóch jajek. Zwyciężał ten, którego jajko nie zostało rozbite.

Pisanki batikowe (z użyciem wosku)

Muzeum pisanki

Pisanka wielkanocna ma swoje muzeum, i to niejedno. W przeddzień Palmowej Niedzieli 2004 r. zostało otwarte w Ciechanowcu, w obrębie Muzeum Rolnictwa im. ks. K. Kluka, pierwsze w Polsce Muzeum Pisanki, powstałe z liczącej ponad 1000 eksponatów prywatnej kolekcji, ofiarowanej w darze placówce ciechanowieckiej. Muzeum cieszy się olbrzymim zainteresowaniem nie tylko na Podlasiu. Zwiedzający mają możliwość porównać i ocenić wzornictwo ludowe na tych miniaturowych działach sztuki z różnych części Polski, co jest interesujące tym bardziej, że ornamenty pisankowe wykonane różnymi technikami i naturalnymi farbami przeszły już do historii i można je obejrzeć jedynie w muzealnej placówce. Również tu tylko można poznać sztukę zdobienia jaj z całego świata.

Muzeum pisanki w Ciechanowcu

W kolekcji są pisanki "pisane" woskiem, malowane, oklejane kolorowym papierem, rdzeniem sitowia i kolorową włóczką, a nawet makiem i ziarenkami ryżu. Są pisanki z drewna lipowego, wytapiane i wykuwane, ażurowe - wykonane maszyną dentystyczną. Pisanki pochodzą z różnych regionów Polski, z Ziemi Huculskiej, Nowogródzkiej, ukraińskie, rosyjskie, czeskie, morawskie, z Chin, Japonii, Kenii i wielu innych krajów. Na koniec 2012 r. w Muzeum zgromadzono 1941 pisanek.

Muzeum Pisanki w Ciechanowcu

W ciechanowieckim Muzeum Pisanki można obejrzeć ornamenty pisankowe wykonane różnymi technikami i naturalnymi farbami (niektórych już się dziś nie stosuje) i poznać sztukę zdobienia jaj. W kolekcji są pisanki „pisane” woskiem, malowane, oklejane kolorowym papierem, rdzeniem sitowia i kolorową włóczką, a nawet makiem i ziarenkami ryżu.

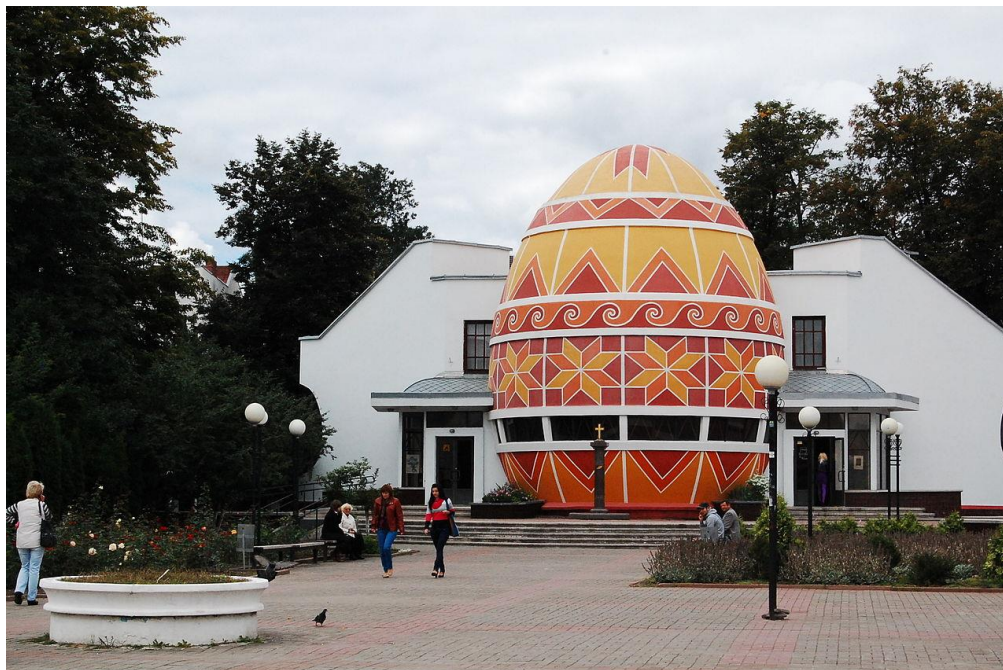
Są również pisanki z ptasich jaj innych niż kurze (nawet pingwina lub emu), a także z drewna lipowego, szklane, wytapiane i wykuwane, ażurowe – wykonane maszyną dentystyczną. Pisanki pochodzą z różnych regionów Polski, z Ziemi Huculskiej, Nowogródzkiej, są również ukraiński, rosyjskie, czeskie, morawskie, a także przywiezione z Chin, Japonii, Kenii i wielu innych krajów. Wzory pisanek są niesamowicie różnorodne – od popularnych kwiatowych, przez wizerunki zwierząt, znanych postaci, motywy religijne, aż po postacie bajkowe. Wydano też tematyczne tomiki poświęcone pisankom z kolekcji, jajkom z wizerunkami osób uczonych, świętych, pisankom kresowym, łowickim i z województwa podlaskiego.

Muzeum Pisanki w Błazowej zostało udostępnione do zwiedzania w kwietniu 2017 r. podczas XXX edycji Konkursu „Najładniejsza Pisanka Wielkanocna”. Funkcjonuje jako komórka organizacyjna Gminnego Ośrodka Kultury i posiada zbiory liczące ponad 2000 pisanek. Głównym celem powstania muzeum było zachowanie dla przyszłych pokoleń bogatej tradycji regionu związanej z pisanką. Błazowa w województwie podkarpackim jest swoistym zagłębieniem pisankarskim, gdzie tradycje sięgające XIX wieku nadal są kultywowane. Konkurs „Najładniejsza Pisanka Wielkanocna” od trzydziestu lat cieszy się niesłabnącym zainteresowaniem.

Wspomnieć też wypada o Muzeum Pisanek w Kołomyi na Ukrainie z kolekcją pisanek z całego świata. Bardzo ciekawa jest architektura obiektu – budynek w kształcie wielkiego jaja – zdradza z daleka wyposażenie wnętrza. Muzeum powstało w 2000 r. w związku z przygotowaniem do kołomyjskiego festiwalu kultury huculskiej, który odbywa się w tym mieście, z ogromnym rozmachem na międzynarodową skalę.

Muzeum posiada bogate zbiory pisanek z całego świata. Prezentuje pisanki z wielu krajów, m.in. Chin, Izraela, Egiptu, Cejlonu, z Kenii. Polskie pisanki pochodzą z regionu łowickiego. W ekspozycji zaprezentowano pisanki robione różnymi technikami: malowane, wydrapywane, wyklejane, obszywane, haftowane, oblepiane. materiałem na

pisanki może być wypreparowane jajo kurze, przepiórcze, gęsie, kacze, strusie, orle, a także obrobiony do owalnego kształtu kamień, drewno i szkło. Na terenie muzeum znajduje się kilkunastometrowa pisanka z drewna, w której wnętrzu mieści się część ekspozycji.

Muzeum Pisanki w Kołomyi na Ukrainie

Konkursy pisanek

Konkursy pisanej odbywają się w różnych miejscach w kraju. Wspomniano o trzydziestoletniej tradycji konkursów w Błazowej. Konkursy pisanek odbywają się również w Zagłębiu Dąbrowskim. Konkurs „Zagłębiowskie pisanki” od kilku lat ogłasza Muzeum Zagłębia w Będzinie. Do konkursu zaprasza się uczniów szkół podstawowych z regionu Zagłębia Dąbrowskiego. Celem konkursu jest popularyzacja wiedzy o zwyczajach i obrzędach związanych ze świętami Wielkiej Nocy, doskonalenie umiejętności i warsztatu plastycznego oraz prezentacja możliwości twórczych dzieci. Zadaniem uczestników konkursu jest wykonanie pisanki ozdobionej technikami tradycyjnymi. Pisanekę należy wykonać na wydmuszcze.

Pisanki w Zagłębiu Dąbrowskim

Dawniej w Zagłębiu Dąbrowskim jaja malowano farbami, oklejano tkaniną, wyklejano rdzeniem z sitowia, bądź ozdabiano za pomocą wosku. Obecnie techniki te zanikły niemalże całkowicie. Jaja najczęściej farbowano w łupinach cebuli uzyskując w ten sposób skorupkę w kolorach od żółtego do brązowego. Jako barwnik stosowano również kwiaty malwy, odwar z buraków, pędy młodego żyta a na gładkiej kolorowej skorupce wydrapywano wzory. Jajka oklejano także kolorową włóczką i skrawkami tkanin.

Opracowała Małgorzata Kurtyka